

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Максименко Ксенії Сергіївни
«Особистісно-орієнтована психотерапія емоційних розладів при
соматогеніях в практиці сучасної медичної психології»,
представлену на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук за спеціальністю
19.00.04 – медична психологія

Актуальність теми дослідження. Виклики повсякденного буття сучасної людини, високі соціально-стресові навантаження пред'являють особливі вимоги до індивідуального особистісно-адаптаційного ресурсу і можуть сприяти формуванню різноманітних психічних та соматичних, в тому числі психосоматичних, захворювань. Однією з найбільш актуальних проблем медичної психології є розробка теоретико-методологічних та прикладних аспектів психологічної допомоги хворій людині, перш за все, тієї, яка страждає на соматичну патологію. Як відомо, однією з провідних складових цієї допомоги є різні моделі та форми психотерапії та психокорекції. В сучасних умовах принципово змінились зміст та роль психологічної допомоги в лікувально-реабілітаційних заходах. Це пов'язано з тим, що стрімке насичення медицини сучасною складною технікою призводить, певною мірою, до дегуманізації, «технізації» лікувального процесу та деперсоніфікації пацієнта. Однак, сучасний лікувальний процес, незалежно від його конкретного змісту і специфіки, є не тільки медичним, але і складним психосоціальним явищем. Ефективність сучасних лікувально-реабілітаційних заходів багато в чому залежить не лише від адекватності терапевтичних технологій, але й від численних психологічних чинників та умов. На сучасному етапі розвитку медицини необхідно розглядати хворого

не тільки як суб'єкта хвороби, але і як суб'єкта лікувального процесу, що бере участь в ньому, що переживає його і впливає на його ефективність. Мотивація лікування, активна участь пацієнтів у лікувально-реабілітаційному процесі з урахуванням його особистісних особливостей та характеру реагування на захворювання є базисом сучасного лікувально-реабілітаційного процесу.

Слід зазначити, що одним з провідних складових психотерапевтичного впливу є формування продуктивного терапевтичного альянсу між лікарем і хворим, довіри хворого до медичного спеціаліста та медицини в цілому. Відомо, що позитивне ставлення пацієнта до лікаря, його довіра до нього не лише сприяє формуванню більш конструктивної комунікації хворого і медичного спеціаліста, але і виступає однією з тих умов, що забезпечують саму можливість їх взаємодії. Звісно, що формування продуктивних взаємин між лікарем і пацієнтом та ефективна реалізація призначеної терапії неможливо без врахування емоційного стану хворого.

Незважаючи на це, сьогодні часто недооцінюється роль психоемоційного стану пацієнта і його вплив на ефективність проведених лікувально-реабілітаційних заходів. Особистісні особливості сучасного пацієнта, його більш високий соціокультурний рівень також потребують інших комунікативних та інформаційних підходів до надання медичної допомоги. Адже навіть найбільш сучасні та високотехнологічні лікувальні заходи так і залишаються нереалізованими за умов відсутності у пацієнта усвідомлення їх необхідності, впевненості у їх ефективності та сприятливого «емоційного фону» всього лікувально-реабілітаційного процесу.

Як відомо, практично будь-яке соматичне захворювання, особливо хронічне, що створює потенційну загрозу для життя пацієнта, є серйозним психотравмуючим чинником, що повинно враховуватись при роботі з такими хворими. Сучасний ефективний лікувально-реабілітаційний процес, безумовно, передбачає надання психокорекційної та психотерапевтичної

допомоги хворим. Психотерапія гуманізує процес лікування. Запровадження психотерапевтичних технологій має також високу економічну ефективність, дозволяючи швидше забезпечити одужання пацієнта, тим самим, скоротивши терміни перебування його у стаціонарі. Крім того, за умов хронічного захворювання, психокорекційна допомога значною мірою дозволяє підтримувати комплайєнс пацієнтів на належному рівні, що є запорукою ефективності лікування, зменшення рецидивів захворювання, зниження ймовірності посилення тяжкості його симптомів.

Однак, не дивлячись на високу медико-соціальну значущість, проблема розробки ефективних моделей психокорекційних та психотерапевтичних заходів для різних категорій пацієнтів, в тому числі хворих на соматичні розлади, на сьогодні залишається вкрай недостатньо визначеною як в контексті її теоретико-методологічного обґрунтування, так і створення і впровадження в практику лікувальних закладів адекватних психокорекційних та психотерапевтичних програм. Крім того, досі залишається невирішеною проблема оцінки ефективності тих чи інших психотерапевтичних заходів.

Дисертаційне дослідження К. С. Максименко і присвячено вкрай актуальній і сучасній проблемі надання особистісно-орієнтованої психотерапевтичної допомоги хворим на хронічні соматичні захворювання, які мають різноманітні емоційні розлади клінічного та субклінічного рівнів.

Аналізуючи структуру дисертації, слід відзначити, що робота побудована за класичним типом, включає вступ, п'ять розділів, висновки, список літературних джерел.

У **вступі** дуже вдало обґрунтовується актуальність обраної теми дисертації, формулюється об'єкт, предмет дослідження, його мета, основні завдання, методи. Також висвітлено наукову новизну і практичне значення роботи, її зв'язок з науковою тематикою та особистий внесок здобувача при виконанні дослідження, результати апробації та відомості щодо публікацій. Слід особливо зазначити, що в роботі К. С. Максименко сформульовано

гіпотезу дослідження, а також основні положення, які виносяться до захисту, що, на наш погляд, вигідно відрізняє її від інших дисертаційних досліджень. Усі розділи, викладені в дисертації дають можливість оцінити обсяг, методологію та зміст роботи.

В першому розділі «Теоретичні концепції особистісного «Я» і проблематика особистісно-орієнтованої психотерапії у сучасній медичній психології» детально розглянуто сучасний стан проблеми психологічних детермінант психічних порушень при різних хворобливих станах. Заслуговує високої оцінки різнобічний, ґрунтовний підхід автора до вивчення цього питання. У роботі представлено системний аналіз літературних даних щодо вітчизняних та зарубіжних наукових підходів до надання медико-психологічної, в тому числі психотерапевтичної, допомоги пацієнтам.

Особлива увага приділяється проблемі хроніфікуючих та інвалідизуючих захворювань, за яких надзвичайно важливим є формування адекватної внутрішньої картини хвороби, трансформація звичного способу життя, адаптація та реадаптація пацієнта.

Дисертантка дуже ретельно розглядає широкий спектр цілей психокорекційної та психотерапевтичної роботи з хворими на соматичні розлади, серед яких, перш за все, виділяє допомогу в подоланні внутрішньо особистісного конфлікту, корекцію неадекватних механізмів психологічного захисту, копінг-стратегій, особистісних рис, що ускладнюють перебіг захворювання, формування конструктивних варіантів внутрішньої картини хвороби, підвищення рівня соціального функціонування пацієнта в цілому.

Також в дисертації зазначається, що вагоме значення для підвищення ефективності лікувально-реабілітаційних заходів має аналіз феноменології особистісних розладів пацієнтів та їх динамічна трансформація в ході хвороби. При цьому особливо підкреслюється, що вирішальне значення при лікуванні соматично хворих має правильне співвідношення

психодіагностичних та психокорекційних підходів та методів на різних етапах перебігу захворювання.

В цілому слід зазначити, що аналіз літературних джерел, представлений в роботі, є ґрунтовним і повною мірою розкриває сучасний стан проблеми психологічної допомоги хворим на соматичні розлади, в тому числі тим, у яких є вторинні емоційні порушення.

Другий розділ «Методологія і теорія особистісно-орієнтованої психотерапії у вітчизняній медичній психології і психотерапії» містить ґрунтовний і дуже цікавий науково-історичний аналіз стану психотерапевтичної та психокорекційної допомоги соматично хворим починаючи з кінця 19 сторіччя до сьогодення. Особливої уваги заслуговує те, що в цьому аналізі автор дуже вдало виокремлює розвиток саме української медичної психології та психотерапії, диференціюючи її на клінічний і психологічний напрямки. Підкреслюється, що питання надання психологічної допомоги хворим на соматичні розлади в українській психотерапевтичній традиції було завжди центральним. При цьому найбільш детально розробленими є підходи та напрямки до психотерапії при серцево-судинних та онкологічних захворюваннях. Разом з тим, не слід забувати, що існує велика кількість пацієнтів з різними формами гастроентерологічних розладів, які, як правило, мають тенденцію до хронізації з резистентністю до фармакологічного лікування, їм притаманний певний онкоризик, в цілому значно знижують якість життя хворих. В цьому контексті надзвичайне значення має психотерапевтична допомога цим групам хворих.

Також, роблячи основний акцент на аналізі розвитку вітчизняної особистісно-орієнтованої психотерапії, авторка переконливо показує, що він є самостійним напрямком медичної психології та бере свій початок орієнтовно у 70 рр. 20 сторіччя на науковому просторі колишнього Радянського Союзу.

Слід підкреслити, що у вітчизняній науці вже давно не зустрічались роботи, у яких би так добре було представлено науково-історичний аналіз проблем медичної психології та психотерапії. У дисертації Максименко К. С. дуже змістовно з великою повагою аналізуються класичні праці фундаторів вітчизняної психотерапії (К. К. Платонова, І. З. Вельвовського, Н. К. Липгарт, Н. П. Татаренко, В. М. Блейхер, А. Т. Філатова та ін.), а також сучасних українських вчених (С. Д. Максименко, О. С. Кочаряна, О. Ф. Бондаренко, Л. Ф. Бурлачука, Є. В. Кришталя, О. С. Чабана та ін.).

Підводячи підсумок ґрунтовного аналізу, дисертантка влучно зауважує, що на сьогодні в українській медичній психології здебільшого представлено дослідження, спрямовані на вивчення психогенних причин соматичних розладів, тоді як вкрай бракує фундаментальних праць, присвячених теоретичному обґрунтуванню та розробці адекватних моделей та методів психокорекційної та психотерапевтичної допомоги цим групам хворих.

Третій розділ «Проблема особистісно-орієнтованої психотерапії при соматичних захворюваннях з тенденцією до хроніфікації» присвячено висвітленню результатів пілотажного емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення особливостей афективної сфери у пацієнтів з хронічними соматичними розладами. Показано, що для цих хворих характерний широкий спектр емоційних порушень різного ступеня вираженості у вигляді астено-депресивних, астено-іпохондричних, obsesивно-фобічних, депресивно-фобічних переживань.

Перш за все, особливості емоційного стану хворих відображаються у специфіці їх внутрішньої картини хвороби. При цьому хворі на хронічний холецистит своє захворювання сприймають більш адекватно, ніж пацієнти з різними клінічними формами серцевої недостатності. У останніх має місце тенденція до переоцінки тяжкості свого захворювання. Для всіх пацієнтів характерні такі механізми психологічного захисту, як раціоналізація, заперечення, компенсація та регресія. В цілому у хворих відзначаються

неузгодженість когнітивної та емоційної складових в структурі внутрішньої картини хвороби, трансформація системи життєвих цінностей, зміни мотиваційної структури особистості.

Таким чином, у пацієнтів з хронічними соматичними розладами мають місце складні соматогенні порушення та психологічні проблеми, що значно знижують рівень їх психологічного благополуччя, соціального функціонування та якість життя в цілому, що безумовно, робить необхідним надання їм якісної, системної, науково обґрунтованої психотерапевтичної допомоги.

Оскільки, в якості **мети** дисертантка ставить з'ясування саногенетичних психологічних механізмів впливу та ефективності сучасної особистісно-орієнтованої психотерапії соматогенних розладів у хворих з хронічною соматичною патологією, результати цього етапу роботи складають вагоме підґрунтя для її досягнення.

У четвертому розділі «Проблема механізмів і впливу психотерапії в соматичній клініці» здійснено теоретико-емпіричний аналіз психологічних механізмів психотерапевтичного впливу при соматичних захворюваннях, обтяжених емоційними порушеннями, а також його моделей і технік.

Дисертантка ретельно аналізує основні напрямки та завдання психотерапії хворих на соматичні розлади. Слушно зазначає, що на сьогоднішній день групам пацієнтів надається вкрай недостатньо саме психотерапевтичної та психокорекційної допомоги, хоча потреба у ній є дуже високою.

До основних завдань психотерапії при соматичних розладах належать, окрім симптоматичних, подолання внутрішньоособистісних конфліктів, формування конструктивних варіантів реагування на захворювання, трансформація Я-концепції в цілому.

Особливої уваги заслуговує ретельний аналіз та вдала систематизація існуючих психотерапевтичних та психокорекційних заходів. Показано, що основними джерелами більшості психотерапевтичних практик є

психодинамічний, когнітивно-поведінковий та екзистенціально-гуманітарний напрямки психотерапії. Безумовно важливим питанням, що висвітлено у дисертації, є виокремлення найбільш загальних базових принципів будь-якої психотерапії, до яких належать емоційні та смислові зміни, а саме – прийняття, емпатія, конгруентність, увага, очікування поліпшення тощо. Переконаливо показано, що базовими механізмами психотерапевтичного впливу є: конфронтація, розуміння, інсайт, інтерпретація, надання інформації, катарсис, акцептація, набуття навичок саморегуляції тощо.

Також вагоме значення мають визначені у дисертації варіанти ставлень хворих до психотерапевтичної допомоги та їх очікування щодо результатів лікування та психотерапії. Доведено, що мотивація до довгострокової психотерапевтичної роботи є переважно у пацієнтів з важким хронічним захворюванням за умов їх зневіри у ефективність фармакологічного лікування. Викликає великий інтерес описана в роботі тенденція до демедикалізації хвороби, що проявляється у схильності до містифікації симптомів захворювання, паралогічному поясненні причин його виникнення та наслідків.

У п'ятому розділі «Експериментальне дослідження можливостей особистісно-орієнтованої психотерапії психоемоційних розладів у пацієнтів з гастроентерологічними захворюваннями» представлено результати комплексного дослідження технологій та ефективності особистісно-орієнтованої психотерапії при соматогеніях різного генезу.

Заслугує високої оцінки ретельність та витонченість організації експериментального дослідження: розробка дизайну експерименту, постановка його основних цілей та завдань, формування адекватних груп досліджуваних пацієнтів та експертних груп, вибір високоінформативного психодіагностичного інструментарію та методів математичної обробки здобутих результатів. Дисертанткою надзвичайно вдало визначено і блискуче реалізовано основну мету психотерапевтичного впливу, а саме – корекцію

особистісних рис, що впливають на формування психопатологічної симптоматики при різних соматичних захворюваннях.

В роботі дуже коректно та послідовно описано основні етапи особистісно-орієнтованої психотерапії, такі як мотивування, актуалізація віри в одужання, активізація життєвого стилю, емоційна седація, власне корегування, підтримка досягнутих особистісних змін.

Безумовно високої оцінки заслуговує різнобічний, комплексний підхід до організації психотерапевтичної та психокорекційної роботи з хворими, використання групових та індивідуальних форм психотерапії, застосування широкого кола різноманітних психотерапевтичних технік. Все це дозволило автору якнайкраще реалізувати психотерапевтичну допомогу хворим, з урахуванням їх індивідуальних потреб.

Також надзвичайно вагоме значення має визначена у дисертації проблема організації психотерапевтичної допомоги хворим на соматичні розлади в умовах стаціонару та поза його межами. Переконливо показано, що час, відведений для їх перебування у стаціонарі, є вкрай недостатнім для реалізації психотерапевтичної допомоги цим пацієнтам, що робить необхідним створення умов для подальшої психотерапевтичної роботи з ними після завершення стаціонарного лікування.

У дисертації блискуче продемонстровано ефективність застосування особистісно-орієнтованої психотерапії у хворих на гастроентерологічні розлади. Переконливо доведено, що найбільш вагомі результати у цих пацієнтів можливо досягти, як правило, при поєднанні психотерапії та фармакологічного лікування.

Завершують роботу **висновки**, які повною мірою відповідають поставленій меті та завданням роботи і логічно витікають з проведених досліджень. У них повністю відбиваються нові теоретико-концептуальні положення та емпіричні дані щодо саногенетичних психологічних механізмів впливу та ефективності сучасної особистісно-орієнтованої психотерапії

соматогенних розладів у пацієнтів з хронічними соматичними захворюваннями.

Достовірність і обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що сформульовані в дисертації, забезпечується опорою на нові теоретичні дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів, використанням комплексу психодіагностичних методик, адекватних об'єкту, предмету і завданням дослідження, а також сучасних підходів до кількісного та якісного аналізу даних.

Наукова новизна роботи не викликає сумнівів і полягає у визначенні ролі та місця особистісно-орієнтованої психотерапії в комплексному лікуванні хворих на соматичні розлади; показано, що вона може реалізовуватись у двох напрямках: власне особистісному та симптоматичному. У дисертації виявлено, що різні психотерапевтичні та психокорекційні підходи, які застосовуються при роботі з хворими на різні соматичні захворювання за своєю ефективністю принципово не відрізняються. Доведено, що для досягнення значущого результату психокорекційних та психотерапевтичних заходів у цих пацієнтів необхідним є, по-перше, поєднання психофармакотерапії і психотерапії, а по-друге – організація психотерапевтичної допомоги таким хворим не лише в рамках стаціонарного лікування, а і за його межами.

Безумовно, робота Максименко К. С. має вагоме **практичне значення**. В дисертації теоретично обґрунтовано основні принципи та засади психотерапевтичної та психокорекційної роботи з хворими на соматичні розлади, на основі яких розроблено технології та алгоритм психотерапевтичних та психокорекційних заходів для цих груп пацієнтів. Розроблені системи психокорекційних та психотерапевтичних заходів можуть бути, на наш погляд, використані при роботі з іншими групами соматично хворих, що принципово розширює рамки застосування цих доробок.

Матеріали дослідження широко впроваджено в медико-психологічну практику низки медичних установ, а також у навчальний процес вищих навчальних закладів у різних регіонах України. Робота була всебічно представлена на міжнародних та національних науково-практичних конференціях і конгресах.

У роботі вкрай вдало підібрано методичний інструментарій дослідження, що включає широкий спектр високоінформативних психодіагностичних методик, серед яких представлено як опитувальники, так і проєктивні методики. Це дозволило автору різнобічно та якісно здійснити емпіричне дослідження, результати якого повністю підтверджують основні теоретичні припущення, висунуті у дисертації. Також слід відзначити, що для математичної обробки здобутих емпіричних даних в дисертації дуже грамотно підібрано та коректно застосовано сучасні статистичні методи.

Отримані в дисертаційній роботі результати мають широкий спектр застосування, вони можуть бути використані у практичній діяльності медичних психологів при роботі з різними категоріями пацієнтів, в тому числі з хворими на соматичні розлади, а також в ході професійної підготовки психологів, лікарів, соціальних працівників.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових фахових виданнях. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 52 публікаціях, серед яких 1 монографія, 3 колективних посібника та підручника, 1 методичний посібник та 47 статей у наукових фахових виданнях та матеріалах конференцій. Кількість публікацій, обсяг, якість та повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідають чинним вимогам.

Автореферат та дисертацію написано гарною літературною мовою, яка має ознаки і художньої, і при цьому повністю зберігає риси наукового стилю, що безумовно є окрасою цієї роботи. **Зміст автореферату ідентичний**

основним положенням дисертації. Зауважень до оформлення дисертації та автореферату немає.

В цілому оцінюючи дисертацію, необхідно відзначити, що автор продемонструвала себе висококваліфікованим психологом та зрілим науковцем. У роботі повністю обґрунтовано, концептуалізовано та операціоналізовано новий науковий напрямок медичної психології, а саме – проблема особистісно-орієнтованої психотерапії емоційних розладів при соматогеніях в практиці сучасної медичної психології. Дисертацію виконано на надзвичайно високому методичному рівні. Отримані результати є достовірними, а сформульовані висновки – обґрунтованими.

Таким чином, дисертаційна робота Максименко К. С. заслуговує, безумовно, високої позитивної оцінки. Разом з тим, при її рецензуванні виникли деякі запитання і побажання, які носять характер наукової дискусії та не впливають на високу оцінку роботи в цілому:

1. На наш погляд, доцільно було б більше уваги приділити проблемі формування та підтримки комплайєнсу хворих і їх терапевтичного альянсу в ході психотерапії, враховуючи те, що психотерапія носить тривалий характер, а пацієнти часто схильні переривати лікувальний процес та порушувати виконання лікарських рекомендацій.

2. В дисертації дуже добре описано процес реалізації особистісно-орієнтованої психотерапії у різних груп хворих на соматичні розлади. Чи мають значення статеві та вікові характеристики пацієнтів при її проведенні і як само їх необхідно враховувати при організації психотерапевтичної роботи з цими хворими?

3. У роботі переконливо продемонстровано ефективність особистісно-орієнтованої психотерапії з хворими на соматичні розлади у стаціонарі. Чи існують відмінності в ефективності психотерапевтичної роботи з хворими у стаціонарних або амбулаторних умовах?

Зроблені зауваження не знижують теоретичної та практичної значущості роботи. Дисертація справляє цілком добре враження і заслуговує на саму високу позитивну оцінку.

На підставі вищевикладеного вважаю, що дисертація Максименко К. С. «Особистісно-орієнтована психотерапія емоційних розладів при соматогеніях в практиці сучасної медичної психології» є завершеною самостійною роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що дозволили вирішити актуальну для медичної психології проблему сучасної особистісно-орієнтованої психотерапії емоційних розладів у пацієнтів з хронічною соматичною патологією з визначенням її саногенетичних психологічних механізмів впливу та ефективності.

Таким чином, дисертаційна робота Максименко Ксенії Сергіївни за актуальністю теми, високим теоретико-методологічним рівнем, системним підходом до вирішення завдань дослідження, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням та рівнем впровадження отриманих результатів цілком відповідає вимогам п. 10, п. 12 і п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів» Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.04 – медична психологія.

Офіційний опонент

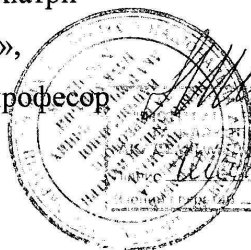
завідувач відділу медичної психології

ДУ «Інститут неврології, психіатрії

та наркології НАМН України»,

доктор психологічних наук, професор

Л. Ф. Шестопалова

[Handwritten signature]
[Handwritten signature]